

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА СТРУКТУРУ УТВОРЕННЯ ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналітичне дослідження впливу світової фінансової кризи на структуру утворення валової доданої вартості за видами економічної діяльності. Результати аналізу дають можливість узагальнити наслідки кризи 2008–2009 років для окремих галузей в Україні.

В статье проведено аналитическое исследование влияния мирового финансового кризиса на структуру образования валовой добавленной стоимости по видам экономической деятельности. Результаты анализа дают возможность обобщить последствия кризиса 2008–2009 годов для отдельных отраслей в Украине.

In the article, an analytical research of world financial crisis influence on the structure formation of gross value added was been conducted. The results give us a possibility to generalize consequences of the crisis 2008–2009 for certain branches in Ukraine.

Ключові слова: фінансова криза, капітал, капіталоутворення, структурні зміни, інвестиційне середовище, відтворення, товарооборот.

Внаслідок нерівномірного розподілу капіталу та розбалансованості структури його відтворення в потенційно капіталомістких галузях економіки України процес забезпечення рівня конкурентоспроможності за допомогою ефективного впровадження інноваційних технологій та модернізації структури капіталоутворення є досить ускладненим. Особливо актуальною в таких економічних умовах є розробка наукових засад та стратегій для оперативних економічних дій, адекватних ринковим та національним інтересам, з якими пов'язаний комплекс завдань з подолання глибокої деформації національної економіки, формування сучасної системи управління та підвищення конкурентоспроможності. [1]

Узагальнити наслідки світової фінансової кризи 2008–2009 років для окремих видів економічної діяльності дозволяє валова додана вартість (ВДВ). Найбільш наочно це дають змогу представити квартальні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна обсягу ВДВ за видами економічної діяльності в 2008–2010 рр.*

	I 2008	II 2008	III 2008	IV 2008	I 2009	II 2009	III 2009	IV 2009	I 2010	II 2010	I кв. 2010 до I кв. 2007	II кв. 2010 до II кв. 2007
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Валова додана вартість	8,5	6,2	4,3	-7,8	-20	-18	-16	-6,8	4,9	5,9	-8,9	-7,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,8	-4,1	23,8	19,2	-1,1	3,3	4,3	-9,7	6,1	3,4	5,8	2,4
Добувна промисловість	7	10,2	8,1	-11	-17	-19	-12	10,9	2,6	8,7	-8,9	-3
Переробна промисловість	7,2	5,6	-1,5	-27	-36	-33	-29	-5	12,4	14,7	-22,9	-18,8

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1	-5,5	5,7	-15	-16	-20	-16	6,1	12,6	10,3	-4,5	-16,6
Будівництво	-14	-19	-34	-40	-54	-47	-47	-38	-19	-16	-68	-63,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	11,2	8,8	-0,7	-6,2	-13	-13	-19	-17	2,2	4,2	-1,1	-1,4
Діяльність транспорту та зв'язку	15,1	14,6	10,1	-0,3	-14	-11	-9,6	-1,1	3,6	5	2,5	7,1
Фінансова діяльність	3,5	-0,3	-4,5	-12	-16	-19	-19	-11	-1,3	-3,5	-14,2	-22,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	16,8	17,3	19,7	15,9	-8,5	-1,9	-5,1	-8,6	0,9	1,4	7,8	16,7
Державне управління	-0,2	-0,3	-1,1	-1,3	-3,9	-0,5	-7,1	3,3	2,1	1,7	-2,1	0,9
Освіта	0	1,4	2,6	-5,7	-0,7	-1,2	-11	8,6	1,3	2,9	0,6	3,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,6	-1,4	-1,2	-0,8	-3,9	-2	-3,4	3,5	1,2	1,4	-3,3	-2
Податки на продукти	6,5	9,6	10,9	-9,8	-24	-24	-19	-4,6	7,3	7,8	-13,2	-10,2
Субсидії на продукти	34,9	16,7	30,4	-20	-23	2,7	-8,9	-5,7	4,2	-13	8,2	4,3

*Джерело: за даними веб-сторінки Держкомстату (Статистична інформація/Національні рахунки).

Як видно з табл. 1, першою ознакою кризи вже в I кварталі 2008 р. стало падіння обсягів ВДВ у будівництві. В II кварталі 2008 р. негативних значень набули темпи змін електроенергетики та фінансової діяльності (зміни ВДВ сільського господарства мають причиною, вочевидь, погодні та сезонні фактори і не пов'язані з фінансовою кризою), у III – переробної промисловості і торгівлі, і вже у IV – практично всіх видів діяльності, за винятком операцій із нерухомістю та, як наслідок, – валового внутрішнього продукту (ВВП).

Протягом першої половини 2009 р. кризові явища поглибилися, охопивши, нарешті, галузь операцій із нерухомістю і лише в IV кварталі 2009 р. розпочалася певна стабілізація, першими ознаками якої стало відновлення зростання в добувній промисловості та електроенергетиці. У 2010 році розпочалося стрімке відновлення обсягів виробництва ВДВ, насамперед у промисловості. Найбільшого спаду ВДВ під час кризи (порівняно з 2007 р.) зазнало будівництво, яке втратило майже дві третини обсягу ВДВ, а також

переробна промисловість та фінансова діяльність. Несуттєвих коливань зазнали види діяльності, які здійснюються переважно за рахунок коштів бюджету (державне управління, освіта та охорона здоров'я). Практично не зазнало впливу кризи сільське господарство, а торгівля і транспорт вийшли на рівень 2007 р. Вагоме зростання за цей період відбулося лише в операціях із нерухомістю та наданні послуг підприємцям.

Слід також відзначити скорочення оподаткування, яке випереджало скорочення ВВП, при певному зростанні обсягу наданих субсидій.

Основною причиною скорочення обсягів будівництва було обмеження інвестиційних можливостей бюджету, підприємств і населення. Значне падіння обсягів виробництва в переробній промисловості обумовлене скороченням виробництва машин та обладнання інвестиційного призначення (автомобілів, залізничного рухомого складу, машин та устаткування для металургії, сільського господарства, добувної промисловості й будівництва тощо), а також видів діяльності, продукція яких використовується в будівництві (металургії та промисловості будівельних матеріалів). До падіння обсягів металургійного виробництва також спонукало скорочення зовнішнього попиту.

Зменшення обсягів оптового товарообороту відбулося через відсутність ринків збуту внаслідок зменшення купівельної спроможності, тимчасового призупинення фінансово-господарської діяльності підприємств у зв'язку з фінансовими труднощами. Негативний вплив на динаміку обороту роздрібною торгівлі мало зменшення реальних наявних доходів населення, які можуть бути використані для придбання товарів і послуг внаслідок скорочення реальної заробітної плати, зростання заборгованості з виплати заробітної плати, а також негативні тенденції в сфері зайнятості, що суттєво позначаються на схильності населення до споживання. Іще одним важливим чинником стало обмеження споживчого кредитування.

Слід звернути увагу на те, що незважаючи на фінансовий характер кризи, єдиною сферою, де відбулося істотне зростання, була оплата послуг фінансових посередників. Це стало наслідком істотного збільшення відсоткових ставок за наданими кредитами.

Зміни у виробництві ВДВ України характеризуються зростанням частки виробництва послуг на противагу скороченню виробництва товарів (табл. 2).

Таблиця 2

Частка товарів та послуг у ВДВ України, відсотків до ВДВ видів діяльності*

	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Товари	58,7	54,4	44,7	43,5	42,0	39,8	35,4
Послуги	41,3	45,6	55,3	56,5	58,0	60,2	64,6

*Джерело: власні розрахунки за даними Держкомстату

За наведений період частка ВДВ у виробництві товарів скоротилася майже на третину. Варто звернути увагу на те, що хоча за створеною ВДВ

виробництво послуг перевищує виробництво товарів, вартість випуску має протилежне співвідношення. У 2009 році випуск товарів становив 52,6%, а послуг – 47,4%. Це обумовлено тим, що виробництво товарів потребує відносно більшого проміжного споживання.

Зміна частки виробництва ВДВ України за видами економічної діяльності (ВЕД) відбувалася таким чином (табл. 3):

Таблиця 3

Частка виробництва ВДВ України за ВЕД, відсотків до ВДВ видів діяльності*

	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське, лісове та рибне господарство	15,0	16,8	10,3	8,4	7,2	7,6	7,8
Промисловість	36,7	33,7	30,3	30,8	30,2	28,8	25,0
Будівництво	7,0	3,9	4,1	4,3	4,6	3,4	2,6
Торгівля, готелі і ресторани, транспорт	20,2	24,1	26,7	26,7	26,2	26,5	27,8
Фінансові послуги та послуги підприємцям	7,2	7,8	12,7	13,2	16,2	17,9	20,3
Інші послуги	13,9	13,7	15,9	16,6	15,6	15,8	16,5
Усього за видами діяльності	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Джерело: власні розрахунки за даними Держкомстату

Детальна структура виробництва ВДВ демонструє істотне скорочення частки виробництва сільського господарства та будівництва (майже вдвічі) та промисловості при відповідному зростанні частки послуг, насамперед фінансових та послуг підприємцям.

Більш детально зміни у структурі виробництва ВДВ демонструють такі дані (табл. 4):

Таблиця 4

Зміни у структурі виробництва ВДВ України за 1999–2009 рр.*

Роки	Сільське та лісове господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Транспорт та зв'язок	Інші види діяльності
1999	14,0	35,8	4,6	8,5	14,0	23,1
2000	16,7	33,7	3,9	10,0	13,5	22,1
2001	16,1	30,2	4,0	12,2	13,4	24,1
2002	14,4	30,3	3,7	12,0	13,5	26,1
2003	11,9	29,8	4,2	12,9	14,4	26,8
2004	11,7	28,0	4,5	12,9	13,4	29,5
2005	10,2	30,3	4,1	14,2	12,0	29,2
2006	8,4	30,8	4,3	14,1	11,5	30,8
2007	7,2	30,2	4,6	14,5	10,7	32,8
2008	7,6	28,8	3,4	15,3	10,1	34,9
2009	7,7	25,0	2,6	14,5	12,2	37,9

*Джерело: власні розрахунки за даними Держкомстату

За останні десять років у структурі ВДВ України вдвічі зменшилася частка сільського господарства та будівництва, в півтора рази – промисловості. Натомість частка торгівлі зросла майже вдвічі, інших видів послуг – у 1,5 рази.

Відповідні зміни структури виробництва в напрямку збільшення частки послуг характерні і для інших країн Європи та СНД (табл. 5). Проте саме надвисокі темпи збільшення частки послуг у ВДВ були притаманними для країн

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

з низьким рівнем розвитку: Молдови і Таджикистану (в 1,8 рази більше порівняно з 1995 р.), Грузії (1,6), України та Вірменії (1,5), Киргизстану (1,4). В свою чергу країни, які мали високі темпи розвитку, демонстрували помірні темпи зростання частки послуг: Польща, Естонія, Російська Федерація (в 1,1 рази більше), Казахстан та Білорусь (без змін). Азербайджан навіть на третину скоротив частку послуг у ВДВ.

Таблиця 5

Галузева структура виробництва ВДВ за 2009 рік*

	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля, готелі і ресторани, транспорт	Фінансові послуги та послуги підприємцям	Інші послуги
Європейський Союз – 27	1.8	18.2	6.4	21.3	28.5	23.6
Вірменія	18.2	15.1	19.4	23.4	9.9	14.0
Австрія	1.5	21.8	7.3	23.5	23.7	22.1
Азербайджан	7.1	53.1	7.9	17.6	4.6	9.7
Білорусь	9.3	30.8	12.1	22.6	11.8	13.5
Бельгія	0.7	16.3	5.4	21.7	30.5	25.4
Чехія	2.3	30.4	7.4	24.3	18.3	17.5
Данія	0.9	17.3	4.9	19.5	27.5	29.8
Естонія	2.6	19.5	7.0	25.4	24.8	20.8
Фінляндія	2.7	21.2	7.0	19.5	25.0	24.7
Франція	1.7	12.4	6.4	19.0	33.7	26.7
Грузія	9.5	15.0	6.0	28.2	10.3	31.0
Німеччина	0.8	22.2	4.3	17.5	31.1	24.1
Угорщина	3.3	25.1	4.4	21.3	23.5	22.6
Італія	1.8	18.8	6.3	22.2	28.8	22.1
Казахстан	6.2	31.0	8.0	24.4	21.2	9.2
Киргизстан	23.9	16.1	6.2	29.2	8.9	15.7
Молдова	9.8	15.2	4.0	31.1	17.9	22.0
Нідерланди	1.7	17.9	6.0	20.3	28.2	25.9
Норвегія	1.2	35.2	5.3	16.3	19.5	22.5
Польща	3.6	23.0	7.3	27.0	18.3	18.5
Португалія	2.3	16.7	6.1	25.5	23.5	25.4
Румунія	7.0	26.4	10.9	23.6	16.8	15.4
Російська Федерація	4.7	27.3	5.5	30.3	17.6	14.6
Словаччина	3.9	25.6	9.5	24.4	19.1	16.9
Іспанія	2.6	15.3	10.8	24.6	23.6	23.0
Швеція	1.8	19.8	5.2	20.1	25.7	28.3
Швейцарія	1.2	21.2	5.6	22.0	23.5	26.5
Таджикистан	20.6	19.6	11.3	35.5	3.8	9.3
Туреччина	9.1	20.9	4.2	29.4	23.9	12.4
Україна 2008	7,6	28,8	3,4	26,5	17,9	15,8
Україна 2009	7.7	25.0	2.6	26.7	20.3	17.7
Великобританія	0.7	14.9	6.1	20.4	33.5	23.9

*Джерело: веб-сторінка Європейської статистичної комісії ООН, <http://unstats.un.org/unsd/snaama/resQuery.asp>

Таким чином, можна зробити висновок, що економічний розвиток у країнах СНД та Східної Європи досягається насамперед шляхом розвитку товарного виробництва. Слід також звернути увагу на зміни у галузевій структурі виробництва валової доданої вартості за 2009 рік (табл. 5).

Сільське господарство вносить вагомий вклад у формування ВДВ України (8%), що характерне для більшості пострадянських країн та країн Східної Європи, тоді як середній рівень для країн Євросоюзу складає 2%. За часткою промисловості близькими до України (25%) є Німеччина (22,2%), Румунія

(26,4%), Російська Федерація (27,3%), Словаччина (25,6%), Чехія (30,4%) та Білорусь (30,8%), рівень яких перевищує середній для Євросоюзу (18,2%). Натомість, за часткою будівництва у ВДВ Україна (2,6%) займає останнє місце серед розглянутих країн, тоді як середній рівень для країн ЄС є майже вдвічі вищим (6,4%). Слід відзначити, що внесок цієї галузі істотно змінюється і не має чіткої залежності від економічного розвитку країни. Діяльність торгівлі і транспорту не є такою диференційованою за країнами, і Україна має середній рівень по показниках цієї галузі (26,7%), який дещо перевищує рівень ЄС–27 (21,3%). Фінансові та підприємницькі послуги в Україні (20,3%) є нижчими, ніж у країнах ЄС (28,5%), що характерно для пострадянських та східноєвропейських країн.

Стосовно темпів зростання окремих видів економічної діяльності варто відзначити, що порівняно з 2005 роком Україна має один із найнижчих показників зростання ВДВ (табл. 6).

Таблиця 6

Темпи зростання ВДВ видів економічної діяльності, 2009 рік до 2005 року*

%

	Валова додана вартість	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля, готелі і ресторани, транспорт і зв'язок	Фінансове посередництво, послуги підприємцям	Інші послуги
Азербайджан	206,0	115,3	256,5	157,1	189,9	132,4	121,8
Білорусь	134,7	121,5	133,2	223,6	129,5	150,8	102,2
Таджикистан	128,8	134,7	96,1	122,4	167,3	125,2	115,0
Казахстан	128,2	122,6	118,8	160,5	129,3	134,8	116,0
Словаччина	125,8	150,3	128,9	149,9	113,6	135,9	110,3
Киргизстан	124,7	111,9	101,4	185,6	161,2	130,8	103,8
Польща	121,0	102,8	127,6	142,1	117,9	124,1	109,2
Грузія	120,5	82,2	127,8	104,5	122,6	138,0	133,1
Сербія	117,3	100,6	97,4	106,9	154,4	122,4	102,1
Вірменія	116,5	114,4	94,3	104,4	136,3	190,0	113,4
Румунія	115,9	106,2	110,1	179,8	119,8	123,4	93,7
Російська Федерація	114,5	111,2	95,0	117,4	122,2	155,7	105,3
Чехія	112,4	88,9	115,4	115,7	117,8	113,6	99,2
Туреччина	111,3	102,1	107,0	96,3	103,8	136,2	110,5
Швейцарія	107,4	106,5	107,7	103,2	108,5	107,4	107,3
Молдова	107,1	79,5	78,7	104,2	131,9	116,3	118,2
Нідерланди	105,8	107,3	98,3	108,6	105,4	109,4	107,4
Австрія	105,7	110,9	104,4	96,5	103,5	111,8	105,6
Іспанія	105,5	112,1	88,6	99,1	106,0	112,5	115,3
Норвегія	104,2	103,0	90,7	106,1	116,4	111,6	109,9
Бельгія	103,8	106,2	95,8	107,1	100,4	110,2	105,0
Україна	103,3	111,0	88,6	43,9	113,5	127,8	105,9
Португалія	102,6	99,8	93,9	85,4	104,4	114,0	102,2
Франція	102,6	104,8	89,5	101,9	103,2	106,4	104,7
Німеччина	102,1	97,7	88,3	96,5	104,7	110,1	107,0
Фінляндія	101,4	120,3	100,4	98,3	92,9	110,7	100,8
Швеція	101,3	118,5	89,1	99,5	104,0	110,0	103,9
Великобританія	100,4	91,0	87,1	92,1	99,9	109,8	102,1
Данія	100,2	106,0	89,4	84,8	94,5	111,7	105,2
Латвія	99,8	106,2	84,9	91,0	91,2	126,7	104,5
Угорщина	98,1	95,7	94,9	79,1	103,2	102,5	94,3
Італія	96,6	96,9	86,0	93,2	95,8	102,9	102,1
Естонія	94,7	108,5	86,6	88,3	90,1	101,3	106,6

* Джерело: веб-сторінка Європейської статистичної комісії ООН, <http://w3.unece.org/pxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=14>

У сільському господарстві і торгівлі Україна мала високі показники зростання, тоді як у промисловості – низькі, а у будівництві – найнижчі темпи серед усіх перелічених країн.

За таких умов Україні доведеться прискореними темпами здійснювати перехід системи управління національної економіки на інвестиційно-інноваційні засади для забезпечення ефективного розвитку, що неможливо без здійснення масштабних капіталовкладень, спрямованих у формування фізичного, людського і культурного капіталу для створення умов як кількісного, так і якісного нарощення сукупного капіталу в капіталомістких галузях виробництва. [2] Розв'язання цієї важливої проблеми значно ускладнюється через погіршення загальної світової кон'юнктури, яка спричинила падіння темпів ВВП України у кризовому 2008 році до 2,1%.

Протягом тривалих років структурні зміни відбуваються у досить складному і несприятливому інвестиційному середовищі, що суттєво позначається на темпах економічного зростання. Головними факторами конкуренції стають не витрати, ціна і якість, а рівень та обсяг корпоративної влади і контролю за ринком. Ситуація ускладнюється також через нерозвиненість інфраструктури ринку, що перешкоджає вирівнюванню цін. [3] Також вкрай незадовільна захищеність прав власності, набутих під час приватизації чи позаприватизаційних процедур, змушує власників підприємств спрямовувати свої зусилля швидше на збереження майнових прав, ніж на розширення корпусу акціонерів та інвесторів. З цією метою використовується, зокрема, інститут закритих акціонерних товариств, кількість яких перевищує число відкритих АТ удвічі.

Загалом у ділових колах існує розуміння необхідності тіснішої координації бізнес-стратегій з інтересами соціально-економічного розвитку держави. У макроекономічному ж аспекті головною проблемою відтворення суспільного капіталу в Україні є його недостатній зв'язок із економічним зростанням, що забезпечується підтриманням стійкого, пролонгованого продуктивного ефекту від оновлення виробничих потужностей. У розрахунку за щорічними співвідношеннями виявляється значна залежність показників ефективності від політичних змін, проте загальна тенденція все ж залишається спадною.

Список використаних джерел:

1. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010 – 288 с.
2. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.01 – «Економічна теорія та історія економічної думки» /І. І. Мазур. — Київ, 2007.
3. Вплив глобалізації на формування конкурентного середовища України // Вісник Антимонопольного комітету України.– 2003. – № 1. – С.25-28.